

PENALTY CLAUSE IN COMMERCIAL AGREEMENTS

DANA ALEXANDRU, FLORINA OLTEANU, MIHAELA OLTEANU¹

National School of Political Studies and Public Administration, Faculty of Public Administration, Doctoral School, Romania

Abstract in original language

Contractele in care partile isi asuma obligatii, indiferent de forma ori scopul pentru care sunt incheiate, ajung in acel moment in care cineva trebuie sa plateasca. De cele mai multe ori acest lucru nu se intampla sau se intampla cu intarziere. Astfel, creditorul trebuie sa se asigure ca la incetarea contractului toate obligatiile vor fi executate in totalitate si in conformitate cu conventia dintre parti.

Un mod de garantare a executarii obligatiilor contractuale este clauza penala. Aceasta, prin definitie, este o conventie accesorie, prin care partile determina anticipat echivalentul prejudiciului suferit de creditor ca urmare a neexecutarii, executarii cu intarziere sau necorespunzatoare a obligatiilor de catre debitor.

In practica, clauza penala este utila in cazurile in care se produce un prejudiciu. Partile nu mai sunt nevoite sa ajunga in instanta si nici sa demonstreze prejudiciului pentru a putea cere executarea obligatiilor si pentru a obtine despagubirile aferente, atunci cand este cazul.

Debitorul poate fi obligat la plata despagubirilor stabilite prin clauza penala, numai daca se dovedeste ca neexecutarea este din vina sa, vina care ii este imputabila. In situatiile in care debitorul poate dovedi ca a existat o cauza exterioara, independenta de vointa sa, din cauza careia nu si-a executat obligatia contractuala, atunci el este exonerat de plata despagubirilor stabilite prin clauza penala.

Key words in original language

Clauza penala; debitor; creditor; prejudiciu; obligatii contractuale.

Abstract

The agreements in which the parties assume obligations, regardless of the form or purpose for which they were concluded, reach that point when someone shall pay. In most cases, this does not happen or happens later. Thus, the creditor must ensure that all obligations will be fully executed at

---

¹ Beneficiary of the project "Doctoral scholarships for the development of the knowledge-based society", co-funded by the European Union through the European Social Fund, Sectorial Operational Programme Human Resources Development 2007-2013

the termination of the agreement and in accordance with the convention between the parties.

One way of ensuring the execution of the contractual obligations is the penalty clause. This, by definition, is an ancillary convention by which the parties establish in advance the equivalent of loss suffered by creditor as a result of default, late or improper execution of debtor's obligations. The parties may agree on the amount of damages arising from the incurred loss. Also, they may agree, before the incurred loss, which are the amount of damages that the debtor has to pay in case of non-performance, partial or delayed execution of his/her obligations.

In practice, the penalty clause is useful in cases when a loss occurs. The parties are no longer forced to go to court and prove the loss in order to obtain the performance of obligations and the related compensation, when appropriate.

The debtor will be obliged to pay the amount of damages established by the penalty clause, only if it is proved that the non-execution is his/her fault. In the situations when the debtor can prove that there was an external cause, beyond his/her control, because of which he/she has not performed the obligation from the agreement, than he/she is relieved from payment of damages established by the penalty clause.

Key words

Penalty clause; creditor; debtor; damages; contractual obligations.

In dreptul romanesc incheierea contractelor civile si comerciale sunt guvernate de principiul autonomiei vointei juridice si de principiul obligativitatii efectelor contractului, conform caruia "conventiile legal facute au putere de lege intre partile contractante" ("pacta sunt servanda"). Aplicarea acestor principii nu poate face insa abstractie de imprejurarea ca existenta si libertatea de actiune a fiecaruia este strans legata de societatea in care traeste, astfel incat interesele fiecaruia trebuie armonizate cu cele ale semenilor sai. Ca atare, principiului autonomiei de vointa i-au fost aduse o serie de limitari, ca expresie a vointei legiuitorului de a impune un echilibru intre prestatiile si contraprestatiile – obiect al contractelor incheiate de parti.

In materie civila, obligatia reprezinta raportul juridic in continutul caruia intra atat latura activa, respectiv dreptul de creanta ce apartine creditorului, cat si latura pasiva a raportului, respectiv datoria ce incumba debitorului.

Obligatia, in sens larg, este, asadar, acel raport juridic in continutul caruia intra dreptul subiectului activ denumit creditor, de a cere subiectului pasiv,

denumit debitor a da, a face sau a nu face ceva, sub sanctiunea constrangerii de stat in caz de neexecutare de bunavoie.¹

Contractele in care partile isi asuma obligatii, indiferent de forma ori scopul pentru care sunt facute, ajung in acel moment in care cineva trebuie sa plateasca. Iar de cele mai multe ori acest lucru nu se intampla sau se intampla cu intarziere. Astfel, creditorul trebuie sa se asigure ca la finalul contractului toate obligatiile vor fi executate in totalitate si in conformitate cu conventia dintre parti.

Un mod de garantare a acestui lucru este clauza penala. Aceasta, prin definitie, este o conventie accesorie, prin care partile determina anticipat echivalentul prejudiciului suferit de creditor ca urmare a neexecutarii, executarii cu intarziere sau necorespunzatoare a obligatiei de catre debitor. Partile pot deci conveni care este quantumul despagubirilor intr-un contract, dupa producerea prejudiciului. De asemenea, ele pot conveni, inainte de producerea prejudiciului, care sunt daunele pe care debitorul trebuie sa le plateasca in caz de neexecutare, executare partiala ori cu intarziere a obligatiilor ce-i revin.

Clauza penala, pentru situatiile de mai sus, poate consta in obligarea debitorului la plata unei sume ori a altei valori patrimoniale (evaluabile in bani). Este o garantie a obligatiilor pe care acesta le are de executat. Clauza penala, fiind accesorie clauzelor esentiale ale contractului nu va afecta valabilitatea daca este nula.

In practica, clauza penala este utila in cazurile in care se produce un prejudiciu. Partile nu mai sunt nevoite sa ajunga in instanta si nici sa demonstreze prejudiciului, pentru a putea cere executarea obligatiilor si pentru a obtine despagubirile aferente atunci cand este cazul.

Garantia asigurata de clauza penala va aduce beneficii creditorului. Debitorul nu are dreptul de a alege sa execute obligatia principala sau sa execute clauza penala. Creditorul insa, poate cere debitorului fie una fie cealalta, daca obligatia principala este scadenta (adica a ajuns la momentul la care trebuie executata) si nu a fost executata de catre debitor.

Potrivit art 1073 Cod Civil, "creditorul are dreptul de a dobandi indeplinirea exacta a obligatiei", iar daca acest lucru nu este cu putinta, el "are dreptul la dezdaunare". Aceste dezdaunari reprezinta echivalentul prejudiciului suferit de creditor ca urmare a neexecutarii sau executarii necorespunzatoare de catre debitor. Ele se mai numesc si despagubiri sau daune interese. Despagubirile pot fi acordate fie sub forma unei sume globale de bani, fie sub forma unor sume prestate periodice. Asadar, evaluarea indirecta a

---

¹ Statescu Constantin, Birsan Corneliu, *Drept Civil. Teoria generala a obligatiilor*, Editia a IX-a revizuita si adaugita, Editura Hamangiu, Bucuresti, 2008, pg. 344

obligatiilor inseamna dreptul creditorului de a pretinde si a obtine de la debitor echivalentul prejudiciului pe care l-a suferit, ca urmare a neexecutarii, executarii cu intarziere sau necorespunzatoare a obligatiei asumate.

Stabilirea despagubirilor se face in urmatoarele moduri:

- (a) pe cale judecatoreasca (evaluare judiciara);
- (b) prin lege (evaluare legala);
- (c) prin conventia partilor (evaluare conventionala).

In ceea ce priveste evaluarea conventionala, mai intai este de observat faptul ca partile pot conveni asupra cuantumului despagubirilor datorate de debitor, dupa ce s-a produs incalcarea obligatiei contractuale asumate², deci dupa producerea prejudiciului.³

In al doilea rand, partile pot stabili in cuprinsul contractului sau printr-o conventie separata, ulterioara incheierii acesteia, dar inainte de producerea prejudiciului, cuantumul daunelor interese datorate de debitor ca urmare a neexecutarii, executarii cu intarziere sau necorespunzatoare a obligatiei sale si care au menirea sa acopere tocmai prejudicial incercat de creditor.

Asadar, putem defini clauza penala ca fiind acea conventie accesorie prin care partile determina anticipat echivalentul prejudiciului suferit de creditor ca urmare a neexecutarii, executarii cu intarziere sau necorespunzatoare a obligatiei de catre debitorul sau. Clauza penala poate consta in obligatia debitorului de a presta creditorului, in caz de neexecutare a obligatiei, o suma de bani sau o alta valoare patrimoniala (art 1066 Cod Civil). Ea poate fi prevazuta atat pentru neexecutarea obligatiei cat si pentru executarea cu intarziere sau necorespunzatoare. De asemenea, stipularea unei clauze penale se poate face nu numai in cazul unei obligatii contractuale, ci si in privinta unor obligatii care au un alt izvor. Este de observat ca in unele lucrari din literatura de specialitate, clauza penala este privita ca una dintre principalele garantii cunoscute in dreptul roman⁴ iar in altele, este cercetata in materia garantiilor obligatiilor⁵.

---

² R. Sanilevici, *Drept civil. Teoria generala a obligatiilor*, Universitatea Iasi, 1976

³ Stasescu Constantin, Birsan Corneliu, op. cit. pg. 344

⁴ I. M. Anghel, Fr. Deak, M. F. Popa, *Raspunderea civila*, Editura Stiintifica, Bucuresti, 1970

⁵ Fr. Deak, *Curs de drept civil. Teoria generala a obligatiilor*

Astfel, clauza penala nu este un mijloc la indemana creditorului pentru realizarea creantei sale, ea apare ca modalitate de evaluare a prejudiciului suferit de creditor, in caz de neexecutare a obligatiei de catre debitor.

Daca avem in vedere caracterul accesoriu al clauzei penale, validitatea obligatiei principale constituie o conditie esentiala pentru existenta acesteia. Daca obligatia principala este nula ori se stinge, si clauza penala va fi nula ori se va stinge. Nulitatea clauzei penale nu duce la nulitatea obligatiei principale. Asadar fiind, instanta suprema a statuat in sensul ca, in calitatea ei de conventie accesorie, clauza penala isi va produce efectele numai in masura in care obligatia principala, neexecutata sau executata cu intarziere, isi are izvorul intr-un contract a carui validitate nu este pusa la indoiala.⁶

Stipularea clauzei penale prezinta o mare utilitate practica deoarece prin ea se fixeaza anticipat valoarea prejudiciului cauzat creditorului prin neexecutare, executare cu intarziere sau necorespunzatoare. In acest fel, partile sunt scutite de a se mai adresa justitiei pentru evaluarea prejudiciului si se inlatura dificultatile pe care le ridica proba lui.⁷

Dupa cum a decis Curtea de Apel Brasov, stipularea clauzei penale pentru o anumita "abatere" de la prevederile contractului are drept consecinta transarea definitiva a raspunderii debitorului in culpa, deoarece prin clauza penala se determina anticipat tocmai despagubirile pe care debitorul le va plati pentru acea abatere, adica pentru neexecutarea contractului. In consecinta, creditorul nu mai are dreptul sa pretinda si despagubiri, chiar daca prejudiciul ar fi mai mare decat suma care face obiectul clauzei penale.

Scopul clauzei penale este tocmai determinarea, prin conventia partilor a intinderii prejudiciului in caz de neexecutare, si nu crearea unei posibilitati pentru debitor de a se elibera printr-o alta prestatie – clauza penala – decat cea principala.

De aceea, debitorul obligatiei cu clauza penala nu are un drept de optiune intre executarea obligatiei principale si plata clauzei penale, el nu poate refuza executarea oferind clauza penala.

Creditorul inasa, in caz de neexecutare din partea debitorului, poate cere, fie indeplinirea obligatiei principale, fie clauza penala. Potrivit art 1068 Cod Civil "creditorul are facultatea de a cere de la debitorul care n-a executat la timp fie indeplinirea clauzei penale, fie obligatia principala. Daca creditorul, spre a obtine executarea in natura, face aplicarea art 1076 si 1077 Cod Civil, si aduce obligatia la indeplinire pe cheltuiala debitorului, acesta va fi obligat la restituirea cheltuielilor chiar daca ele intrec cuantumul clauzei penale.

---

⁶ A se vedea C.J.S., Sectia Comerciala, decizia nr. 809 din 12 februarie 2003, in Buletinul jurisprudentei 1990-2003, pg. 285

⁷ Statescu Constantin, Birsan Corneliu, op. cit. pg. 345

Subliniem ca obligatia cu clauza penala are un singur obiect, astfel ca daca acesta piere din caz fortuit sau din caz de forta majora, debitorul va fi liberat.

In caz de executare partiala, quantumul clauzei penale poate fi micșorat de instanta proportional cu ce s-a executat (art 1070 Cod Civil)⁸. Daca s-a prevazut clauza penala pentru intarziere la executare, creditorul va putea cere atat executarea in natura cat si clauza penala. Cand ea a fost prevazuta pentru neexecutare, nu va putea fi cumulate cu executarea in natura; creditorul va putea pretinde numai acordarea clauzei penale.

Dat fiind faptul ca semnificatia clauzei penale este evaluarea conventionala a despagubirilor datorate creditorului pentru neexecutare, executare cu intarziere sau necorespunzatoare, ea este datorata atunci cand sunt intrunite toate conditiile acordarii despagubirii. Se cere deci, ca neexecutarea sa provina din vina debitorului, sa-i fie imputabila, iar daca el va dovedi cauza straina, va fi exonerate de plata clauzei penale. De asemenea debitorul trebuie pus in intarziere exceptand cazurile in care el este de drept in intarziere.

Mentionam ca stipularea clauzei penale este interzisa in contractele de imprumut. In acest sens, prin Decizia nr. XI din 24.10.2005⁹, Sectiile unite ale Inaltei Curti de Casatie si Justitie, deliberand asupra recursului in interesul legii declarat de Procurorul general al Parchetului de pe langa Inalta Curte de Casatie si Justitie, cu privire la aplicarea disp. art. 1, 2 si ale art. 3 alin. 1 si 2 din Ordonanta Guvernului nr. 9/2000 aprobata prin Legea nr. 356/2002, a stabilit ca "orice clauza penala prin care se stabileste obligatia restituirii la scadenta sume imprumutate, sub sanctiunea penalitatilor de intarziere, pe langa dobanda contractuala convenita sau pe langa dobanda legala, contravine prevederilor legii".

I. Considerentele sentintelor instantelor care reduc clauza penala inserata in contracte:

In aprecierea posibilitatii de a dispune micșorarea clauzei penale datorate de debitor, instantele de judecata au in vedere interpretarea sistematica a dispozitiilor legale prevazute de Codul Civil referitoare la despagubirile ce pot fi acordate creditorului in cazul neexecutarii sau executarii necorespunzatoare de catre debitor a obligatiilor asumate. Totodata, in aprecierea interventiei asupra unei clauze penale in contract, instantele de judecata au in vedere si concordanta aplicarii la cazul concret dedus

---

⁸ In practica judecatoreasca s-a decis ca reducerea clauzei penale, in cazul cand obligatia a fost executata in parte, constituie o facultate, iar nu o obligatie pentru instanta; a se vedea Trib. Suprem, Colegiul Civil, decizia nr. 287 din 10 martie 1959

⁹ Decizia nr. XI din 24 octombrie 2005, Publicata in Monitorul Oficial, Partea I nr. 123 din 09/02/2006, Dosar nr. 8/2005

judectarii a dispozitiilor art. 1087 din Codul Civil conform carora instantele nu pot cenzura clauza penala, marind-o sau miciorand-o.

Esential in aprecierea asupra interventiei instantei de judecata prin limitarea sau chiar inlaturarea unei clauze penale inserata in contracte este aplicarea articolului 5 din Codul Civil, potrivit caruia nicio prevedere contractuala nu poate deroga de la ordinea publica si de la bunele moravuri. Practica instantelor de judecata a statuat in mod constant ca interdictia imixtiunii organelor de jurisdicctie cu privire la clauzele penale inserate in contracte se refera neindoielnic la acea prevedere care este in conformitate cu legislatia in vigoare. In plus, dispozitiile art. 1070 Cod Civil prevad posibilitatea reducerii clauzei penale inserate intr-un contract atunci cand obligatia principala a fost executata in parte.

Clauza penala nu se cumuleaza cu executarea obligatiei principale ea avand un caracter alternativ, astfel ca, in principiu, executarea obligatiei principale nu se poate cumula cu cea prevazuta in clauza penala, exceptie facand doar daunele moratorii pentru intarziere la executarea obligatiei.

In cazul obligatiilor de a da o suma de bani, daunele interese nu pot fi concepute in principiu decat sub forma daunelor moratorii. Neexecutarea unei obligatii de a da o suma de bani nu poate da nastere, in principiu, la daune compensatorii, deoarece acestea s-ar identifica cu insusi obiectul obligatiei principale, care poate fi executata in natura.

In dreptul comercial, clauza penala se cumuleaza cu executarea contractului (cand, bineinteles, aceasta este posibila) spre deosebire de dreptul civil cand debitorul nu poate cere penalitatea si executarea obligatiei principale, cu exceptia daunelor moratorii.

Daca debitorul nu-si executa obligatia asumata creditorul este indreptatit sa obtina daunele prevazute in clauza penala, nefiind nevoie ca acesta sa dovedeasca intinderea prejudiciului.

In contractele incheiate, partile pot prevedea ca, in cazul neindeplinirii pana la scadenta sau pana la un alt termen convenit a obligatiilor efectuarii tuturor platilor la data scadentei, debitorii sa plateasca, in afara sumei datorate, penalitati pentru fiecare zi de intarziere, incepand cu prima zi lucratoare dupa data scadente.

In materie comerciala, in afara acestor penalitati contractuale, pentru compensarea prejudiciului suferit de catre creditor ca urmare a indeplinirii cu intarziere sau a neindeplinirii obligatiilor asumate de debitor, se pot include si daune-interese pentru neexecutarea totala sau partiala a contractului, sub forma daunelor moratorii (de intarziere) sau a celor compensatorii.

Atat in materie comerciala cat si in cea civila, cuantumul clauzei penale poate depasi cuantumul dobanzii legale doar daca exista prevederi speciale legale. Cadrul legal in aceasta materie il constituie dispozitiile art. 3 ale Legii 469/2002 care prevad "totalul penalitatilor pentru intarziere in decontare, nu poate depasi cuantumul sumei asupra careia sunt calculate, cu exceptia cazului in care prin contract s-a stipulat contrariul".

In practica judiciara s-a pus problema posibilitatii reducerii penalitatilor prevazute in contracte cand acestea au un caracter excesiv.

Prin sentintele 89/1998, 158/1999 ale Curtii de Arbitraj Comercial de pe langa Camera de Comert si Industrie a Romaniei si hotararile 80 si 83/2000 ale Comisiei de Arbitraj Comercial de pe langa Camera de Comert si Industrie Cluj, s-a admis posibilitatea ca instanta sa micsoreze cuantumul clauzei penale atunci cand aceasta este abuziva.

In motivarea acestor hotarari, s-a aratat ca dispozitia art. 1087 C. civ., care consacra ireductibilitatea clauzei penale, trebuie raportate obligatoriu la prevederile art. 5 C. civ. in sensul ca nici o prevedere contractuala nu poate deroga de la ordinea publica si bunele moravuri, iar contractul nu poate fi transformat prin clauze abuzive, intr-un instrument de imbogatire fara just temei a unei parti in dauna celeilalte parti. Totodata, s-a mai precizat ca "nivelul clauzei penale trebuie sa aiba o limita obisnuita si rezonabila, in sensul de a determina doar cuantumul daunelor-interese rezultate din executarea obligatiilor asumate, in acest context tribunalul arbitral, avand posibilitatea de a verifica cuantumul clauzei penale si constatand ca aceasta este excesiva, o poate diminua".

De altfel, art. 1026 alin. 2 din proiectul noului Cod civil prevede ca "instanta poate reduce clauza penala atunci cand aceasta este vadit disproportionata fata de prejudiciul ce poate fi prevazut la data incheierii contractului. Prin efectul reducerii, cuantumul clauzei penale nu poate, in nici un caz, sa ajunga la nivelul prejudiciului suferit de creditor".

Potrivit art. 1 din Ordonantei Guvernului nr.9/2000, aprobata prin Legea nr. 356/2002 "partile sunt libere sa stabileasca in conventii, rata dobanzii pentru intarzierea la plata unei obligatii banesti", al carei quantum este limitat neputand depasi dobanda legala decat cu cel mult 50%/an (art. 5 alin. 1 din Ordonanta Guvernului nr. 9/2000).

Instanta suprema a constatat astfel ca "nu exista temei legal care sa permita stabilirea, in cadrul raporturilor civile, a altor dobanzi decat a celor convenite prin contract, al caror quantum nu poate depasi dobanda legala decat cu cel mult 50% pe an, sau de sanctiuni constand in penalitati de intarziere".

Cu toate acestea, instanta de apel a considerat ca prima instanta nu avea dreptul de a reduce cuantumul penalitatilor stabilit de parti, intrucat

clauza penala este o conventie care trebuie respectata, in contextul in care potrivit Legii nr. 496/2002 privind unele masuri pentru intarirea disciplinei contractuale, partile contractuale au obligatia efectuarii tuturor platilor la data scadentei, existand si posibilitatea ca partile sa poata stipula prin contract ca totalul penalitatilor pentru intarzierea in decontare sa depaseasca cuantumul sumei asupra careia sunt calculate.¹⁰

II. Dreptul instantei de a reduce clauzele penale calificate drept abuzive si care nu au fost negociate direct cu utilizatorul sau consumatorul:

Este situatia acelor clauze impuse prin asa numitele "contractele de adeziune", ce cuprind clauze contractuale ce nu au fost negociate direct cu consumatorul.

Dreptul instantei de a reduce clauzele penale pe care le considera abuzive nu incalca principiul autonomiei de vointa a partilor in incheierea de conventii, ci tine cont de imprejurarea ca limitarea clauzei penale este, fara indoiala, in consonanta cu reglementarile actuale existente pe plan European care pun in valoare semnificatia clauzei penale; in acest sens, sunt dispozitiile art. 1231 Codul Civil Francez, Legile franceze din 10 ianuarie 1978 "Legea relativa la formata si protectia consumatorilor in domeniul catorva operatiuni de credit" si "Legea privind protectia consumatorilor de produse si servicii", Conventia Benelux privitoare la clauza penala adoptata la Haga la 26 noiembrie 1975, Rezolutia Consiliului Europei relativa la clauzele penale in dreptul civil, adoptata in 1976 de catre Consiliul Europei.

Solutia europeana privind posibilitatea reducerii penalitatilor de catre judecator chiar pana la valoarea totala a debitului principal apare rezonabila si se intemeiaza atat pe principiul imbogatirii fara justa cauza cat si pe corecta aplicare a legii civile, in contextul dreptului comunitar aplicabil.

In dreptul intern, legislatia aplicabila stabileste drept clauza abuziva acea clauza care nu a fost negociata direct cu consumatorul si care, prin ea insasi sau impreuna cu alte prevederi din contract, creeaza, in detrimentul consumatorului si contrar cerintelor bunei-credinte, un dezechilibru semnificativ intre drepturile si obligatiile partilor.

Sediul materiei care reglementeaza aceste raporturi este reprezentat de Legea 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele incheiate intre comercianti si consumatori. Sunt calificate drept abuzive acele clauze care obliga consumatorul la plata unor sume disproportionat de mari in cazul neindeplinirii obligatiilor contractuale de catre acesta, comparativ cu pagubele suferite de comerciant.

---

¹⁰ A se vedea Decizia nr. 18/Ap din 17 februarie 2006, Revista de Drept Comercial nr. 12/2006

Astfel, facand aplicarea dispozitiilor Legii 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele incheiate intre comercianti si consumatori, instanta de judecata are posibilitatea de a califica o clauza inserata intr-un contract ca fiind abuziva, intrucat creeaza prin ea insasi un dezechilibru semnificativ intre drepturile si obligatiile partilor, instanta putand sa constate nulitatea absoluta a contractului, partial, si sa dispuna inlaturarea unei astfel de clauze din contract.

Literature:

- Beleiu, Gheorghe: Drept civil roman - Introducere in dreptul civil - Subiectele dreptului civil - Editia a XI-a revazuta si adaugita, Bucuresti: Editura Universul Juridic, 2007, 600 pages, ISBN
- Stanciu, Carpenaru: Tratat de drept comercial roman, Bucuresti: Editura Universul Juridic, 2009, 816 pages, ISBN
- Statescu Constantin, Birsan Corneliu: Drept Civil. Teoria Generala a obligatiilor, Bucuresti: Editura Hamangiu, 2008, 480 pages, ISBN
- Tirdei, Madalina: Dreptul instantelor de judecata de a reduce clauza penala inserate in contracte, articol publicat in Saptamana Financiara, Bucuresti: septembrie 2007
- Turcu, Ion: Drept comercial, Bucuresti: Editura C.H. Beck, 2009, pages 912, ISBN
- Codul Civil al Romaniei
- Codul Comercial al Romaniei
- Decizii ale instantelor de judecata privind clauza penala

Contact – email

mihaelaolteanu@ymail.com